

A vulgáris latin /b/ és /w/ fúziójának esetleges görög háttéréhez: dialektológia a kontaktológia szolgálatában.

Adamik Béla

MTA Nyelvtudományi Intézet

‘Lendület’ Számítógépes Latin Dialektológiai Kutatócsoport

A görög-latin nyelvi kapcsolatok vizsgálata hosszú múltra tekint vissza e két klasszikus nyelv kutatásának történetében, nem indokolatlanul. Egyrészt a klasszikus ókori civilizáció két kultúr- avagy presztízsnyelve, az ismert történelmi, kultúrtörténeti körülményeknek és fejleményeknek köszönhetően hosszú évszázadokon keresztül érintkezett egymással, és ez a változó intenzitású érintkezés hovatovább rendszerszerű együttéléssé alakult a Római Birodalom császárkori periódusában, amikor is e két idióma, világos területi és sokszor funkcionális megoszlás szerint is, az Imperium közigazgatásában és kulturális életében, idővel kiteljesedő módon, egyenrangú hivatalos és kulturális presztízsnyelvként működött (minderről részletesen vö. Adamik 2006). Másrészt a görög és latin nyelv változásainak leírása, értelmezése kapcsán, különösen a római császárkor tekintetében, (az igazolt nyelvi, főképpen szóképzési kölcsönhatásokon túl) viszonylag számos, ún. párhuzamos változásra, fejleményre figyelt fel a kutatás e két nyelv szinte mindegyik alrendszerét illetően, és számos kísérlet történt e párhuzamos fejlemények közötti esetleges kontaktológiai összefüggések feltárására. E törekvések egyfajta csúcspontjaként, a feltételezett balkáni nyelvsvözettség mintájára és hatására idővel megfogalmazódott az areális nyelvészeti ihletésű „császárkori görög-latin nyelvsvözettség” felvételének igénye, sőt e vélelmezett nyelvsvözettség első nyelvi katalógusát is összeállították már (Kramer 1983), inkább vitaindító, mintsem perdöntő jelleggel és céllal.

A nyelvi alrendszerek tekintetében a vélt és valós párhuzamokat egybegyűjtő Kramer (1983: 120-121) külön, bár rövid bekezdést szentelt a fonológiai parallelizmusok között a bilabiális zöngés zárhang [b] bilabiális zöngés réshanggá [β] válásának is, ami leírása szerint a császárkorban mind a két nyelvben párhuzamosan, a görög és a latin konvergenciájának köszönhetően következett be. Bár a koiné görögben és a vulgáris latinban valóban úgy tűnik, hogy nagyjából egy időben, a Kr.u. első században vált a [b] általánosabb érvénnyel [β] réshanggá (a koinéhoz vö. Horrocks 2010: 170, a latinhoz Herman 2003: 42), e változás első jelei azonban a görögben a latin adatoknál jóval korábban, a Kr.e. 2. századtól, sőt a görög dialektusokban (pl. a dórban) már a Kr.e. 5. századtól kezdve is kimutathatók (Gignac 1970: 187-188, 200, Schwytzer 1939: 207-208): így nem annyira konvergencia-jelenséggel (ellene Binder 2000: 106), mint inkább egyirányú kontakt-hatással, a latin változás esetleges görög eredetével állhatunk szemben.

Legutóbb, latin dialektológiai oldalról közelítve a problémához, J. N. Adams (2007: 663-665) foglalkozott a latin [b] és [w] fúziója kapcsán a változás esetleges görög háttérével, elsősorban Gratwick (1982) megfigyelései kapcsán. Gratwick (1982: 32) vizsgálatai szerint ugyanis a [b] - [w] fúzióra utaló B - V betűcserék latin feliratokon sokkal gyakoribbak a birodalom latin részének hellenizált területein (Róma, Ostia, Dél-Itália etc.), mint a görög nyelv hatásától érintetlen, vagy kevéssé érintett részein (Gallia Cisalpina, azaz Észak-Itália és általában az Alpokon túli területek), ami a változás görög eredetére utal. Adams (2007: 665)

Gratwick megállapításainak mind módszertani alapjait, mind tényanyagát is szigorú, de részben jogos bírálattal illette, többek között rámutatva, hogy a latin feliratos anyag a Gratwicktól felvázoltnál tagoltabb megoszlást mutat: vannak olyan nem hellenizált területek is, ahol a B - V betűcserék viszonylag gyakorinak mondhatók (pl. Észak-és Közép-Itália, Hispánia).

Mínthogy Adams végül is nyitva hagyta a kérdést, hogy a szóban forgó latin változás görög háttérének igazolására alkalmas-e a latin feliratokon adatolt B - V betűcserék időbeli és területi megoszlásának vizsgálata, előadásunkban arra teszünk kísérletet, hogy Gratwick és Adams adatait valamint állításait a Császárkori latin feliratok számítógépes nyelvtörténeti adatbázisán (<http://lldb.elte.hu/>) tesztelve és a Herman Józseftől kidolgozott gyakorisági vizsgálati módszertant alkalmazva (ehhez vö. Adamik 2012) feltárjuk a latin [b]-[w] fúzió lehető legpontosabb időbeli és területi megoszlását, gyakoriságát és elterjedését, megkíséreljük megválaszolni az Adamstól nyitva hagyott fenti kérdést: végeredményben a dialektológia ebben a konkrét esetben a kontaktológia szolgálatába állítható-e?

Adamik B. (2006). *Nyelvpolitika a Római Birodalomban*. Budapest.

Adamik B. (2012). A császárkori feliratok vulgáris latin nyelvi adatainak dialektológiai érvényessége. *Antik Tanulmányok* 56, 91-105.

Adams, J. N. (2007). *The Regional Diversification of Latin 200 BC–AD 600*. Cambridge.

Barbarino, J. L. (1978). *The Evolution of the Latin /b-/ /u/ Merger: A Quantitative and Comparative Analysis of the B–V Alternation in Latin Inscriptions*. Chapel Hill.

Binder, V. (2000). *Sprachkontakt und Diglossie. Lateinische Wörter im Griechischen als Quellen für die lateinische Sprachgeschichte und das Vulgärlatein*. Hamburg.

Gignac, F. T. (1970). The Pronunciation of Greek Stops in the Papyri Source. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 101, 185-202.

Gratwick, A. S. (1982). Latinitas Britannica: was British Latin archaic? In: N. Brooks (ed.). *Latin and the Vernacular Languages in Early Medieval Britain*. Leicester 1–79.

Herman, J. (2003). *Vulgáris latin. Az újlatin nyelvek kialakulásának útja*. Tinta. Budapest.

Horrocks, G. C. (2010). *Greek: a History of the Language and its Speakers* (Second Edition). Chichester.

Kramer, J. (1983). Der kaiserzeitliche griechisch-lateinische Sprachbund. In: N. Reiter (ed). *Ziele und Wege der Balkanlinguistik. Beiträge zur Tagung vom 2.-6. März 1981 in Berlin*. Berlin 115-131.

Schwyzler, E. (1939). *Griechische Grammatik I*. München.